

י.ג. הגמול / ספר תפארת ישראל פרקים נז-סא

פרק נז

מדוע עולם הבא אינו נזכר בתורה במפורש וביאור גבול השגת הנביאים לעומת חכמת השכל

אמר יהודה בן בצלאל זכרונו לברכה לחיי העולם הבא: הדבר אשר נכוכו בו הרבה מבני אדם⁶⁸⁵, הוא מה שלא נזכר בתורה עולם הבא, אשר הוא העיקר שהיה ראוי שיהיה נזכר, במה (=משום) שהוא תכלית האחרון.

ואם לא כן (=אם אין עולם הבא) חס ושלום, הנה הרבה מן הצדיקים אשר הגיעו אליהם (ייסורים בעולם הזה) כמעשה (=כפי שראוי למעשה) הרשעים, והרבה מן הרשעים אשר הגיע אליהם (טובות בעולם הזה) כמעשה (=כפי הראוי למעשה) הצדיקים. ואם כן חס ושלום: "שָׂוֹא עֲבַד אֱלֹהִים" (מלאכי ג,יד) במצוות. אם לא כי הכל בא לכלל חשבון, לשלם (על) כל דבר פשע של (ה)צדיקים - בעולם הזה, ולהביא במשפט על כל דבר נעלם של הרשעים - בעולם הבא (וכן לתת שכר לרשעים בעולם הזה, ושכר לצדיקים בעולם הבא).

ואם כן (שיש עולם הבא), למה לא נזכר בפירוש בתורה עולם הבא? כי זה היה יותר ראוי להבטיח את הצדיקים, ולאיים על הרשעים!

וכבר באו בזה תשובות רבות מאוד⁶⁸⁶, ואין אנו צריכים להביא דברים המפורסמים

הערות - ילמד ענוים דרכו

685 בפרט לאחר שהנוצרים השתמשו בכך כדי לנגח את תורת משה, כמבואר בספר העיקרים ג,כה: "הקשה אלי חכם אחד מחכמי הנוצרים ואמר: כי הדבר יבחן מצד סיבותיו, אם מצד החומר ואם מצד הצורה ואם מצד הפועל ואם מצד התכלית. ואמר כי כשתבחן תורת משה תמצא חסרה בכלן... ומצד התכלית: כי היא לא תניח ההצלחה הנפשית שהוא התכלית האנושי, אבל תניח ההצלחות הגשמיות בלבד. ואולם תורת ישו תניח ההצלחה הנפשית ולא ההצלחות הגשמיות..." וכן כתב האברבנאל בפרשת בחוקותי: "וכבר שות שתו השערה האויבים עם הכתוב הזה וכיחשו היות לישראל שכר נפשי אחר המוות מפני זה".

גם כמות צדוק וביתוס כפרו בתורה שבעל פה מפני שסברו שאין גמול ואין באמת עולם הבא, ולא בא העולם הבא בדברי חכמים אלא כדי ליישב את הגמול האלוהי לצדיק שהיה רע לו בעולם הזה ולרשע שהיה טוב לו בעולם הזה. וכאשר שמעו דברי רבם: "היו כעבדים המשמשים את הרב שלא ע"מ לקבל פרס" - חשבו שהנה גילו האמת שאין פרס - וכפרו (ראה פירוש הרמב"ם על משנה זו). וכל זה מפני שאין בתורה אזכור לגמול לאחר המוות.

686 עיין חובות הלבבות ד,ד; כוזרי א,קד-קט; שם ג,כ; רמב"ם הל' תשובה פרק ט; רמב"ן לשמות

הידועים. אמנם אנחנו ביארנו בהקדמת חיבור "גבורות השם" (הקדמה ראשונה), וביארנו תשובת שאלה זאת באמת ובאמונה בכ' פנים (=צדדים) אמיתיים⁶⁸⁷.

ובמקום הזה נוסף ביאור ונאמר, כי אלו האנשים (שנכחו) בשאלה זאת, חשבו כי אל הנבואה (=לנבואה או לנביאים, העתיד) הקרוב ו(ה)רחוק הוא בשווה, ויפול (=ויהיה) בגדר הנבואה על דבר שהוא רחוק לאדם.

ואין הדבר כך. כי אף אם השכל משיג הדבר אשר הוא נעלם מאוד, אבל בכוח הנבואה לא ייפול (=לא יהיה בהשגתה דברים נעלמים)⁶⁸⁸. ולפיכך כאשר היתה רוח הקודש שורה על הנביאים, היה (זה כדי) להודיע הדברים אשר הם אָתו (=עם הנביא) במציאות. אבל דברים אשר אינם אָתו במציאות, והם (במדרגה השייכת ל)עולם אחר - לא שלטה הנבואה בזה. ואף אם השכל משיג דברים הנעלמים, על זה אמרו (ב"ב יב,א): "חכם עדיף מנביא", ולא ייפול (=יהיה) בכוח הנבואה.

ובפרק חלק (סנהדרין ט,א): "אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: כל הנביאים לא נתנבאו אלא לימות המשיח, אבל לעולם הבא - 'עין לא ראתה אלהים זולתך' (ישעיהו טז, ג). ואמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: כל הנביאים לא נתנבאו אלא לבעלי תשובה, אבל צדיקים עצמם - 'עין לא ראתה אלוהים זולתך'... ואמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: כל הנביאים לא נתנבאו אלא למשיח בתו לתלמיד חכם, ולעושה פרקמטיא לתלמיד חכם, ולמהנה תלמיד חכם מנכסיו, אבל תלמידי חכמים עצמם - 'עין לא ראתה אלוהים זולתך'". - עד כאן.

הערות - ילמד ענוים דרכו

ו,ב ולויקרא יח,כט ולדברים יא,יג; אברבנאל בפרשת בחוקותי; כלי יקר לויקרא כו,יב; העיקרים ד,לט-מ; של"ה, תולדות אדם, בית חכמה תניינא ב-י.

687 הסבר ראשון - התורה אינה מזכה לחיי העולם הבא אלא מביאה לאריכות ימים וממילא האדם מגיע לעולם הבא. (ויש לבאר זאת על פי הפרקים הראשונים כאן, שבהם התבאר שהנשמה יורדת לעולם גופני וזקוקה לתורה כדי להמשיך להתקיים כמו אדם שנפל למים וזקוק לחמצן מלמעלה. ואם מקבל את החמצן - אינו ניזוק עד שיוצא מהמים. אבל אם לא מקבל חמצן ומת - הרי כשנמשה מהמים כבר מת. וכן הוא לנשמה.)

הסבר שני - התורה ניתנה למשה בנבואה ואפילו נבואת משה אינה יכולה להשיג אלא את העולם הזה, אבל העולם הבא אינו מושג בנבואה אלא רק בשכל שיכול להשיג דברים נבדלים.

688 אף שהנבואה היא רוח השורה מהעולם הנבדל על האדם, אין היא נותנת לו אלא השגות ששייכות למצבו הנוכחי. הנבואה גם משתמשת בדימוין כדי שהדברים שמושגים יהיו מומשלים לעניינים המוחשיים, ועל כן אין הוא יכול להשיג בנבואה אלא דברים שיש להם מגע עם המוחש. לעומת זאת השכל עוסק באמיתות, ומצד זה כל דבר שהוא אמיתי, אף על פי שאינו נמצא עדיין במציאות - הוא יכול לדעת על קיומו. מצד שני השכל יכול רק להשיג את מציאות הדבר אך לא להיפגש איתו. זאת לעומת הנבואה שיוצרת דבקות ומפגש חי עם מה שהשיגה.

ועיין בדברי המהר"ל לעיל פרק כא בעניין שלמה המלך שהשיג בחכמתו דברים נעלים שמשה בנבואתו לא יכול היה להשיג. ועיין עוד בדברי המהר"ל בעניין זה בגבורות השם, הקדמה ראשונה.

הנה המאמרים הגדולים האלו באו לבאר, כי אין השגת הנבואה (אלא) רק לדבר שהוא בעולם הזה, כמו ביאת משיחנו. אף שהוא מדרגה עליונה בעולם הזה, ייפול (=יהיה) דבר זה בכוח הנבואה. אבל דבר שהוא לעולם הבא, אשר (=כיוון ש) העולם הבא נבדל מעולם הזה, ואין לו יחוס (=יחס, דמיון) אל עולם הזה, לא ייפול (=יהיה) זה בכוח הנבואה כלל.

וזה שאמר "עין לא ראתה אלוהים זולתך", הנביא שנקרא "רואה" (שמ"א ט, ט) ו"חווה" (מל"ב יז, יג), אשר אלו שתי לשונות משתמשים גם כן לעין. שמזה נדע שכשם שהעין רואה הדבר, והחוש של (ה) עין דבק במוחש, כך הנבואה - דבק כוח זה (=של הנבואה) במה שהוא רואה וחווה בנבואה. וכשם שאין העין רואה הדבר הנבדל מן החוש (=אין העין רואה דבר שאינו בהשגת החושים) מפני ההבדל שבין החוש והמוחש (=מפני שיש הבדל בין חוש העין לבין הדבר שנבדל מהחוש), כך כוח הנבואה אינו רואה דבר שהוא נבדל, (כמו) עולם הבא. ולפיכך אמר "עין לא ראתה", רוצה לומר כי עין הנבואה לא תשלוט בדבר הנבדל.

ואמר עוד: "כל הנביאים לא נתנבאו אלא לבעלי תשובה". וגם דבר זה כמו שאמרנו, כי אי אפשר לכוח הנבואה לראות דבר שהוא נבדל לגמרי. ומפני שבעל תשובה מצטרף (=מתייחס, מתחבר) אל העולם החומרי - מפני שהיה בו חטא, והחטא הוא מצד החומר (על כן הנבואה יכולה לראות את מדרגתו).

ואף שפרש מן החומר וחזר בתשובה. מפני שכל דבר שיוצא זה מזה - הנה הם מתייחסים זה לזה. שאין המלאך - שהוא נבדל לגמרי - יוצא מן החומר, מפני שאין לו הצטרפות והתייחסות אליו. ולכך לא נאמר על בעל התשובה שהוא נבדל לגמרי מן העולם. ונחשב(ת) מדרגתו מן העולם הזה. כי החוטא נוטה אל החומרי - אשר בו (=בעולם החומרי, שייך) החטא, והלך אחר החומרי, עד שהיה שקוע בתוכו, ואחר כך נבדל ויצא ממנו. מכל מקום מדרגתו אינו נבדל לגמרי מן העולם. ולא כן הצדיק, אשר כל ימיו היה צדיק ונבדל מן עניין עולם החומרי. (ומ)אחר שהוא נבדל לגמרי מן העולם הזה, לכך "עין לא ראתה" בעולם הגשמי הזה, מה שהוא אל הצדיק (=לצדיק) הנבדל...

וזה שאמר גם כן (סנהדרין צט, א): "כל הנביאים לא נתנבאו אלא למשיא בתו וכו'". ודבר זה גם כן כי אי אפשר שתהיה הנבואה בדבר שהוא נבדל מן האדם לגמרי. ומפני שהחכם (יש) בו שכל (ש) נבדל מן החומרי⁶⁸⁹, אין האדם - שהוא בעולם הזה החומרי - מגיע להשיג מדרגתו.

הערות - ילמד ענוים דרכו

689 הרחיב בדבר בנתיב התורה פרק יא ובחידושי אגדות לסנהדרין נב, א; שם הוריות יג, א; דרך חיים א, ד.

ולא יוכל (הנביא) להשיג (אלא) רק המדרגה אשר יש לדבר שהוא מתדבק (בלבד) אל השכל הנבדל (כמו משיא בתו לת"ח וכיו"ב), ואינו נבדל בעצמו. ומפני שאינו נבדל בעצמו, רק מתדבק אל הנבדל על ידי האהבה שהוא אוהב אותו.

והאהבה היא על ידי שלושה דברים, כמו שכתוב (דברים ו,ה): "וְאַהֲבֵתָ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לְבָבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ וּבְכָל מְאֹדְךָ".

הלב - הוא גופו של אדם. ולכך פירשו ז"ל (ברכות נד,א): "בכל לבבך - בשני יצריך, יצר הרע ויצר הטוב". שאף אם יצר הרע, אשר הוא בגוף, מסית אותו לסור מן השם יתברך, אל ישמע ליצר הרע.

ו"נפשך" - הוא כמשמעו, אפילו אם נוטל נפשו (שם).

"ובכל מאודך" - אפילו אם נוטל ממנו (שם).

סוף סוף האהבה היא כאשר דבק בו בדבר שהוא שייך לו, דהיינו או בגופו, או בנפשו, או בממונו⁶⁹⁰.

וזה שאמר: "המשיא בתו לתלמיד חכם" - כי כאשר משיא בתו לתלמיד חכם, הרי גופו דבק בתלמיד חכם⁶⁹¹. שבתו - (שהיא) מן יוצאי חלציו - כגופו נחשבת(ת). והרי גופו מתדבק בתלמיד חכם.

ו"עושה פרקמטיא (=מו"מ, בכסף של החכם עצמו) לתלמיד חכם" - דבק בו בנפשו. כי כל משה ומתן אשר הוא על ידי מעשה האדם - הוא מן הנפש, אשר הוא בעל מעשה, כאשר ידוע. וברור כי העושה פרקמטיא אינו נותן לו דבר כלל, רק שפועל בעדו, והפעולה מתייחסת(ת) אל הנפש.

"ומהנה תלמיד חכם מנכסיו" - דבר זה הוא מבואר, שהוא דבק בו מצד הממוץ.

וכן אמר בפרק בתרא דכתובות (קיא,ב): "'לְאַהֲבָה אֶת ה' אֱלֹהֶיכֶם (לְלֶקֶת בְּכָל דְרָכָיו)

הערות - ילמד ענוים דרכו

690 עיין בדבריו בנתיב התשובה פרק ה: "כי הממוץ של האדם גם נחשב חלק האדם, כמו שאמרו חכמים פעמים הרבה: הגזול את חברו שווה פרוטה כאילו נוטל את נפשו... " ע"ש שהביא מקורות רבים לכך. ועיין שם בהערות שהבאנו את דברי רבי צדוק הכהן בצדקת הצדיק שהרחיב לבאר יסוד זה. והנה במקומות אחרים המהר"ל מחלק את האדם לשלושה חלקים אחרים: גוף, נפש ושכל. אמנם בנתיב אהבת השם פרק א ביאר שהשכל והממוץ קשורים, ע"ש. ונראה לי על פי דברי ר' צדוק הנ"ל, שבמבט ארצי הקשר שבין האדם לממוץ נראה טכני, ורק במבט רוחני שכלי ניתן להבחין בקשר החי שבין האדם לממוץ. ההשפעה של רבי פנחס בן יאיר על חמורו אינה ניכרת בחומריות אלא רק בקשרים הרוחניים. וכך גם השפעת דור המבול על התנהגות בעלי החיים או השפעת אהבת ה' של יעקב אבינו על ממוץ עד שאמרו עליו שיש אדם שממוץ חביב עליו יותר מגופו.

691 כיוון שבתו של אדם קרובה אליו יותר מאשר בנו. עיין נצח ישראל פרק ז: "ויותר נקראת הבת בניין האב... וראיה לזה כי הבת היא ברשות אביה ואין הבן ברשות אביו... והוא מובן ממה שאמרו חז"ל: איש מזריע תחילה יולדת נקבה שנאמר: ואת דינה בתו... " ועיין גם כן בחידושי אגדות לסנהדרין יא,א בבאיור מדוע נקראת בת קול ולא בן קול.

וְלִדְבָקָה בּו' (דברים יא, כב) - וכי אפשר להתדבק בשכינה? אלא כל המשיא בתו לתלמיד חכם, והעושה פרקמטיא לתלמיד חכם, ומהנה תלמיד חכם מנכסיו, כאילו דבק בשכינה". הרי כי אלו דברים, מפני שצריך להתדבק בתלמיד חכם, כמו שהתבאר...

ואין כאן מקום (ל)זה (=לכאר עניין הדבקות בחכם) רק מפני שבאנו לגמור (לפרש את מאמר חז"ל. עכ"פ מבואר מהמדרש) כי אין הדבר כמו שחשבו השואלים - כי הכל בא בנבואה, כי אין הנבואה (אלא) רק בדבר שיש לו צירוף (=חיבור, יחס) אל עולם הזה, אבל דבר שהוא נבדל לגמרי מן עולם הזה, לא ייפול בנבואה כלל, וזה מבואר.

ואולי יאמרו (השואלים הנ"ל) כי אף אם לא ייפול בנבואה (=אף אם אין העולם הבא בהשגת הנבואה), אפשר שיאמר זה (=עניין העולם הבא) השם יתברך לנביא, שעל ידי התורה ומצוותיה - יזכה לעולם הבא?!

דבר זה גם כן אינו (נכון). כי לא היה הדיבור בא לנביא (אלא) רק דיבור שהוא ראוי אל הנביא, מה שהיה שייך וראוי בנבואה. אבל דבר שאינו ראוי לנביא, כמו שהוא עניין עולם הבא, דבר זה לא יבוא לנביא כלל (גם לא בדיבור)⁶⁹².

לכך לא בא בתורה עניין עולם הבא ותחיית המתים (אלא) רק ברמז בלבד, כמו שדרשו ז"ל מן המקראות ברמז רחוק⁶⁹³. כי אי אפשר לומר שלא יהיה בעולם הזה שום גילוי כלל מן עולם הבא⁶⁹⁴. רק בא ברמז, כמו שרחוק מאיתנו עולם הבא.

ויש שהיו רוצים להשיב (=להקשות) על דברינו אלו, כי הנביאים היו רואים ומתנבאים ומדברים עם השם יתברך, אשר הוא נבדל על הכל?

וקושיא של הבל הוא. כי הוא יתברך, עם (=אע"פ) שהוא נבדל, אינו נבדל מן עולם

הערות - ילמד ענוים דרכו

692 עיין ברמח"ל בדעת תבונות שהסביר שהנבואה היא ראיית המשל המוחשי שמושפע לנביא מלמעלה, ואחר כך נותנים בלבו את ביאור המשל. הרי שכל נבואה מתחילה מתמונה ודמות ואחר כך מגיע הביאור וההסבר של הדמות והמשל - לנמשל. ועל כך שואלת הנשמה שם בסמיך קפט: "עדיין צריכה אני לדעת, מה צורך יש לתמונות האלה? וכי מה היה חסר אם היה הקב"ה מודיע מה שרוצה להודיע מן הידיעות או העתידות בלא שיראוהו דמות כלל ועיקר? אמר השכל: יכולני להשיב לך בדרך נקל ופשוט, והוא, כי רוצה הקב"ה להגלות על בני האדם כדרכי בני אדם... ואמנם יש עוד עומק יותר בעניין הזה..." ע"ש בטעמי הדברים, שעניין הנבואה הוא לדעת את ההמשלה של העולם העליון ושל סדרי הנהגת ה' ודרכיו - במוחשי העולם הזה. מטרת הנבואה אינה להשיג את העניינים הנבדלים כשלעצמם, אלא את הופעתם בעולם החומרי.

693 עיין בארוכה בסנהדרין צב, ושם צא, ב-צב, א.

694 האדם נפגש בעולם הזה עם רשמים ורמזים מן העולם הבא. כי העולם הזה הוא פרוזודור לעולם הבא ויש קשר ביניהם. כמאמר הגמרא בשבת (צח, ב): "אראך דוגמתו בעולם הזה". וכמאמר המדרש ויקרא רבה כז, ד עה"פ: "ואשר להיות כבר היה" - שכל מה שעתיד להיות כבר עשאו ברמז בעולם הזה. ולכן גם הנביא משיג בנבואתו את הרמזים מעולם הבא, כי הם מושגים לו כבר במפגש עם מציאות העולם הזה.

מסלול 1: יום ה לפרשת בשלח

מסלול 2: יום ב לפרשת בשלח

הזה, שהרי הוא יתברך פעל (=ברא) אותו ומנהיגו, ובצד זה היו הנביאים רואים ומדברים עם השם יתברך⁶⁹⁵.

אבל העולם הבא הוא נבדל מן עולם הזה לגמרי, כי אין לו שיתוף עם עולם הזה, ודברים אלו ברורים מאוד.

ויש שואלים, דסוף סוף אף שאינו נגלה מדרגת ומעלת עולם הבא, כדכתיב: "עין לא ראתה אלוהים זולתך", מכל מקום היה ראוי להיות נזכר בתורה, שאם תשמרו - יהיה לכם חלק טוב בעולם הבא. והשואלים אלו סבורים כי דברי תורה הם כמו שאר דברים שמדברים בני אדם (=שמדברים לא כפי האמת, אלא כפי הצורך).

אבל אין זה כך. כי דברי הנביא הם כפי מה שהוא ראוי להיות (ע"פ האמת, שעולם הבא נסתר כל עוד אנו בעולם הזה). ומאחר כי עולם הבא אינו נגלה לאדם, לכך דברי הנבואה בנסתר, לא נגלה, כפי מה שהוא עולם הבא בעצמו. ולכך לא יבוא עולם הבא בתורה (אלא) רק ברמז נסתר, לא בנגלה.

ועוד ביארנו (עניין זה) בהקדמת חיבור גבורות השם (בהקדמה הראשונה), עיין שם.

שאלות מנחות:

- ◆ מדוע יש הנחת יסוד שהאמונה בחיי עולם הבא צריכה להיכתב בתורה? באילו פרשיות היא היתה צריכה להופיע?
- ◆ מדוע האמונה במציאות חיי עולם הבא פותרת את בעיות הגמול של "צדיק ורע לו, רשע וטוב לו"?
- ◆ במה השכל מעולה מהנבואה ובמה הנבואה מעולה מהשכל?
- ◆ במה תשובתו של המהר"ל שונה מכל התשובות של הראשונים האחרים בעניין התעלמות המקרא ממציאות העולם הבא?
- ◆ האם המהר"ל בתשובתו צמצם את הערך של העולם הבא או הרחיב אותו?
- ◆ מדוע יש בתורה רמזים על העולם הבא?
- ◆ תשובת המהר"ל מפורשת בחז"ל, מדוע הראשונים לא תירצו את השאלה כמו שביארו חז"ל?
- ◆ מה הקריטריון על פי המהר"ל לכתיבת דבר בתורה או לאי כתיבתו? מה החילוק בין "מה שראוי להיות" לבין כתיבה ש"מדברים בני אדם"?

הערות - ילמד ענויים דרכו

695 נקודת החיבור וההשגה של הנביא את ה' היא מצד המבט הסובייקטיבי שבו הוא רואה ומשיג את הופעת ה' בשעה שפועל ושמנהיג את עולמו. לעולם אין הנביא משיג את העצם מצד עצמו, אלא את מה שמתגלה אליו מן העצם, בהנהגת העולם הזה.

מסלול 1: יום ה לפרשת בשלח
מסלול 2: יום ב לפרשת בשלח